

Slaget vid Skottmyren

– När kriget nådde Sollerö sockens gränser –

Gustaf Eriksson Wasas äventyr i Dalarna har varit ett både kärt och omtvistat ämne för historikerna. Tidigare skrevs historien mer eller mindre på beställning från kungars och furstars administration. Ganska naturligt blev då många faktauppgifter förskönade eller t.o.m. pådyvlade de kungliga. Därigenom kan ju sanningshalten i uppgifterna ifrågasättas. Många seriösa historiker har med fog satt i fråga om Gustaf Wasa i själva verket upplevde alla de äventyr som upptecknats efter hans besök i Dalarna. Även om det var en omstörtande brytningstid han levde i hade sannolikt hans hjältegloria en något svagare lyskraft än vad som framställts i historiebeskrivningen.

I hävderna har en del händelser i provinsen förbleknat i glansen från den blivande kungens äventyr i Dalarna. Han tillträdde kungatronen år 1523 men hans revolutionära verksamhet dessförinnan orsakade en del rabalder även om han inte vistades i trakten. En del av dessa händelser har haft ett visst inflytande på bygdens historia. Klara fakta finns inte alltid dokumenterade men den muntliga traditionen kan vara en källa att ösa ur och innehåller många korn av intresse.

Gustaf Wasa talar till dalkarlarna i Mora (Anders Zorns staty). Han fanns dock inte kvar i Ovansiljan vid tidpunkten för danskarnas försök att infänga honom.

På själva gränsen mellan Sollerön (eller Sollbygge sättning som området benämndes vid denna tid) och Mora och omedelbart öster om Vimo finns ett myrområde som sedan gammalt hetat "Skottmyren". Ursprunget till namnet står att finna i gamla berättelser om ett slag som utkämpades där mellan en dansk stridstrupp och ett uppbåd av allmoge från Moratrakten.

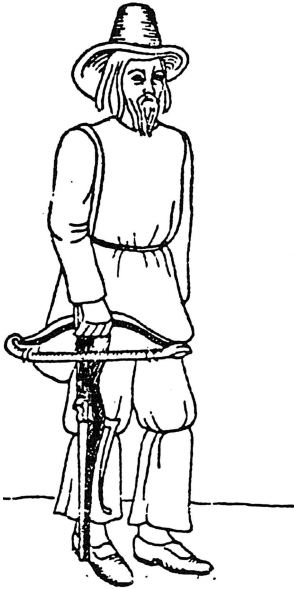
Dåtidens underrättelseverksamhet var ytterst långsam och aktuella informationer nådde sitt mål först efter avsevärd tid. De danska fogdarnas rapporter till kung Kristian den II:e om Gustaf Wasas upproriska rörelser i Dalarna hade allvarligt oroat honom. Kung Kristian kallades Kristian Tyrann men i Danmark benämndes han "den Gode". Den danska överheten hade dålig kännedom om Gustaf Wasas vistelseort och det var nog främsta anledningen till att danskarna sände en truppstyrka mot Mora trots att den upproriske inte befann sig där vid tillfället. Sverige stod vid denna tid under det danska stormaktsväldet och avsikten var att omintetgöra Gustaf Wasas planer och kväsa den obstinate revolutionären. Även Norge regerades vid denna tid av danske kungen och sannolikt sändes trupperna därifrån. Avståndet till norska gränsen var inte långt.

Den danska truppen tågade en marsdag 1521 genom Malung på väg österut genom skogarna mot Moratrakten. Vakna malungsbönder sände omedelbart ilbud via Venjan och vidare mot Mora för att varna för den annalkande danska truppen. Danskarna följde i stort sett den s.k. "Hafsgatan", d.v.s. vintervägen mellan Västerdalarna och Mora. Vintertid var den en förbindelseled även mot Norge.

Gustaf Wasa hade vid denna tid uppbådat bönder från Mora för sitt uppror mot danska överheten. Trots detta lyckades morabönderna genom snabba budkavlar till olika byar samla ett uppbåd av stridsdugliga karlar. Vårdkasar tändes på Gesundaberget och Gofsberget. Kyrkklockorna ringde till samling för bygdens försvar på samma sätt som skett under långa tider. Budkavlarna spreds i bygden och kasarna flammade. Bygdens män samlades i all hast under kyrkklockornas klang. Efter rådslag beslöts att inte släppa in danskarna i bygden utan de skulle möta dem med vapen i skogarna västerut på lämpligt ställe. Erfarenheten visade att i annat fall var risken för plundring i Mora överhängande.

Det berättas att en del utvalda karlar genast sändes västerut som förtrupp. De medförde smidesverktyg och råämnen till pilspetsar, svärd och spikklubbor. De utsända fann, att där Hafsgatan passerade Vimo fanns ett fullgott ställe att anordna försåt mot danskarna. Här gjorde förtruppen halt under det att de vidtog förberedelser och inväntade folk från övriga byar.

Under tiden fick de vetskap om att den danska truppen gjort halt och ämnade övernatta i Kjettilbo (nuvarande Kättbo). Danskarna hade med våld lagt beslag på allt ätbart i byn. De hade fört in sina hästar på logarna och

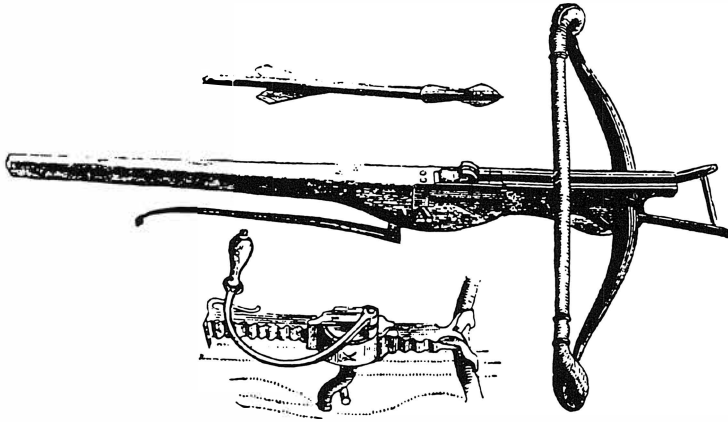

*Dalakrigare från början av 1500-talet,
beväpnad med armborst.*

Teckn. T. Hed.

även huggit sönder balkarna för att få bättre utrymme. Någon av dem lär övermodigt ha yttrat: "Nästa kväll skall vi leda in hästarna i Mora kyrka och använda den som stall".

Några av de ivrigaste morakarlarna påfordrade att de genast skulle anfalla danskarna under natten. De flesta ansåg dock att detta var oklokt eftersom Kjettilbo låg på en höjd med god sikt över den isbelagda sjön. De skulle då nödgas anfalla över öppna områden medan danskarna kunde försvara sig från skyddade platser. Efter rådslag beslöt de att man skulle invänta danskarna vid den plats i Vimo där de befann sig. De hade slagit läger invid det berg som sedermera fick namnet Fattasberget. Nedanför gick vintervägen över en långsträckt myr med en smal passage mellan två åsar. Från dessa åsar skulle ett anfall kunna lyckas eftersom danskarna då skulle befinna sig ute på den öppna myren. Förberedelserna sattes igång genast. Vintervägen vid den östra delen av myren blockerades genom att träd fälldes. Även kördon och skacklar lades in i försätet som hinder. Snön skyfflades över och vatten östes på för att frysa till is under natten. På försätvärnet vässades pålar och grenar sylvassa. En bäck i närheten dämades upp och vatten leddes in mot vägen till att frysa. Bakom Fattasberget tändes eldar där järn värmdes upp och smiddes till pil- och skäktspetsar. Efter alla dessa förberedelser inväntades så den danska truppen fram mot morgonen.

Armborst från 1500-talet. Vapnet användes av allmogen såväl vid jakt som vid krigiska handlingar. En del modeller var försedda med vev och kuggdrev som spände bågen. Pil eller den något grövre skäktan (som finns i Dalavapnet) användes som projektil.

Moraallmogens beväpning bestod huvudsakligen av armborst, spjut, pikar och spikklubbor. Den muntliga traditionen berättar att många av dem var så skickliga armborstskyttar, att de kunde rikta armborstet mot skyn och så väl beräkna pilens båge att de kunde träffa en grindstolpe. Denna skicklighet skulle komma väl till pass under den kommande striden.

Danskarna bröt upp från Kjettlbo och avmarscherade tidigt på morgonen mot Mora. När truppen hunnit fram till Vimo varnades de och morakarlarne började sin framryckning mot vintervägen på myren. Sägner berättar att kvinnor fanns med och dessa gick först med ungskog och buskar i händerna som dolde de bakomvarande karlarna som hade armborst och stickvapen klara till strid. Dalkarlarna hade således redan vid denna tid klart för sig att de kunde använda sig av den maskeringsteknik som ännu i våra dagar är effektiv vid gerillakrigföring.

När danskarna kommit ett stycke ut över myren hade en av anförarna upptäckt något som han fann besynnerligt och yttrade. "Jag tror den svenska skogen börjar röra sig". I samma ögonblick som dalkarlarna fann att de var upptäckta, sändes de första pilskurarna ut mot den danska truppen. Anföraren ropade då: "och nu regnar det pilar från himlen. Min Gud - de svenske skator är tidigt vakne". Så stormade morakarlarne fram. Stridsrop blandades med armborststrängarnas smällar och pilarnas vinande. Stridslarmet ekade mellan bergen. Pilskurarna var välriktade och orsakade från första stund stor

manspillan i den danska truppen. De försökte göra motstånd men deras hästar halkade omkull på isvallarna och knektarna föll för pilregnet.

Striden fortsatte i morgontimmarna och fram mot förmiddagen. Allt som oftast ropade morakarerna upp mot åsen: "Å fattäs, ä fattäs". Det fattades pilar. Det berättas att bakom åsen smiddes flera för fullt och tunnor fulla med pilar rullades nedför åsen till de stridande karlarna. Att berget sedan fick heta Fattasberget lär ha sitt ursprung i dessa rop.

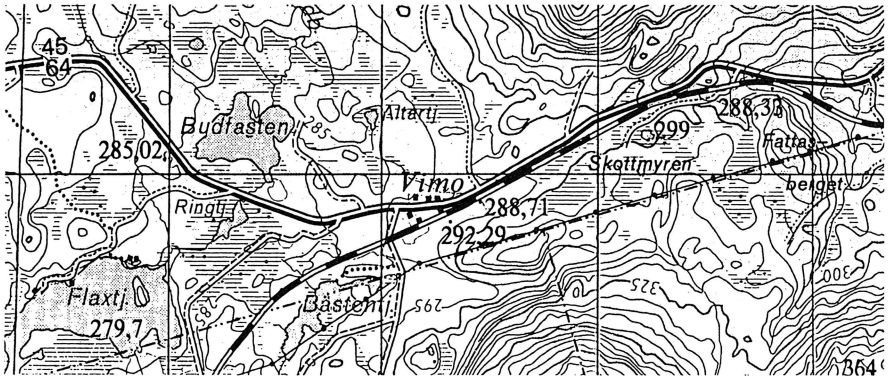
Slaget på myren ändade i seger för morakarerna när marssolen stod som högst på himlen. Huvuddelen av den danska truppen hade stupat på platsen men en grupp gjorde helt om och flydde i vild språngmarsch genom snön mot skogarna i väster. Från Kjettilbo sågs dessa danska knektar fly över sjöns is och vidare i sydlig riktning.

En av danskarna som sårades hade släpat sig fram till Kjettilbo med en pil i ryggen. Han kom instapplande på en loge, där en kvinna höll på att tröska de sista resterna av säd som danskarna lämnat kvar. Han hade bett henne om att få pilen utdragen. Kvinnan hade sagt att han skulle vända ryggen till. Knekten gjorde så och kvinnan slog då med slagtröskan in pilen varpå han föll ner död. En annan version berättar att det var tre personer som tröskade i ladan. Då den sårade dansken kom instapplande tog två karlar fatt i honom och en kvinna slog in pilen i ryggen på honom. Denna senare version är troligen mera sanningsenlig och visar bättre de förhållanden som kunde råda under krig.

Den flyende gruppen av danskar hamnade så småningom i Järna där de möttes av bönder från trakten och nedgjordes till sista man. Detta hade skett på en myr i närheten av Skamhed. Detta namn lär ha uppstått efter denna händelse. En kvinna som bevittnat striden hade skrikande kommit in på en gård i närheten och utropat att "Nu är Skam lös på heden". Flera sägner finns dock om namnets uppkomst och vilken som är riktig kan vara tvistigt. Där fanns dock en plats som kallas Juttäppan eller Juttäkten i närheten av Skamhed. Sägner berättar att där hade stupade danskar begravts efter ett slag. I Nås finns en urgammal bösspipa inmurad som stöd för spismur ("ring-stop") i en stuga och lär ha varit ett byte från fallna danskar.

Sannolikt nyttjades dock inte skjutvapen med krutladdning i någon större utsträckning vid tiden för slaget vid Skottmyren. Först under 1500-talet började det tillverkas de s.k. hakebössorna som var föregångare till muskötan. De var dock synnerligen tunga och ohanterliga. En vinkelhake måste användas som stöd vid avfyrning. Det krävdes många handgrepp innan den var laddad och kula kunde avlossas. Det är föga troligt att den danska truppen medförde så många av dessa vapen. Vid en överfallsraid som vid Skottmyren kunde hakebössor inte användas med någon framgång.

Efter slaget begravdes de stupade i närheten av Vimo. Platsen kallas Vimo ring. Där fanns en ringformig stensättning och där begravdes bl.a. tre stupade danska anförare. Dessa lär ha hetat Boff, Ring och Flax. I närheten av Vimo ring finns tre skogstjärnar som uppkallades efter dessa tre. Tjärnarna heter Bofästen, Flaxtjärn och Ringtjärn. Namnen återfinns på nutida kartor.

Del av karta över trakterna kring Vimo där slaget mellan den danska truppen och bondeuppbådet från Mora stod. Platsen kallades Skottmyren och finns angiven liksom Fattasberget. Även Flaxtjärn, Ringtjärn och Budfasten finns namngivna.

När järnvägen byggdes förbi Vimo vid Skottmyren i slutet av 1800-talet gjordes en del fynd i markskiktet som kan härröra från slaget. Det var armborst, pilspetsar och uniformsknappar. En del av fynden förvarades på Siljansfors bruk en tid. Av allt att döma styrker dessa fynd den muntliga traditionens berättelser om detta slag som utkämpades invid platsen.

Några säkra uppgifter om allmogens förluster finns inte. Sannolikt var den muntliga traditionen mera inriktad på den angräpande truppens tillintetgörande.

Ett mindre antal knektar ur den danska truppen blev tillfångatagna och några av dem fördes till Venjan där de troligen fick utföra någon form av straffarbete. Under den danska storhetstiden värvades legoknektar från många länder till hären. Denna rutin tillämpades av alla stormakter. Från Venjan talades det av gammalt om att det var spanska och turkiska legoknektar som hamnade där. En av spanjorerna som kom till Venjan hade lärt venjansfolk att spela säckpipa, ett instrument som dessförinnan var helt okänt. En del fångar blev kvar i Venjan och lär ha acklimatiserat sig så bra att det senare kunde påvisas att några venjanskullor var ovanligt mörkögda - troligen till följd av rasinblandning i venjansblodet. En del talade om släktskap med spanjorer och i någon bydel lär ha funnits en gnuttu turkiskt blod.

Sveriges geografiska utsträckning under tidigare delen av 1500-talet. Moras läge markeras med X invid "S" i Sverige

Episoden vid Skottmyren år 1521 finns omnämnd i A. A. Hülphers skildring av sina resor i Dalarna från mitten av 1700-talet. Även Arosenius berättar om striden i sin "Beskrifning öfver provinsen Dalarne". En del andra hävdtecknare omnämner också denna historiska händelse. Tydligt är att den funnits fast förankrad i det folkliga berättandet i trakten. De fynd som gjordes på platsen vid flera tillfällen ger även belägg för att den muntliga berättartraditionen inte saknar grund.

Oavsett om den danska överhetens auktion var avsedd att kväsa Gustaf Wasa eller om den var någon form av repressalieåtgärd, slutade den i ett snöpligt nederlag för den danska truppen. Händelsen bidrog säkerligen till att Kristian Tyrann fick större respekt för morakarlarnas försvarsvilja.

Skottmyren – platsen för slaget år 1521 – är belägen på gränsen till solleröskogen och är troligen den enda tilldragelse i historisk tid som påvisar att en krigisk handling försiggått på Solleröns marker.

Helmer Nilsson

Källor:

- Arosenius, F. Beskrifning öfver provinsen Dalarne.
- Hülphers, A. A. Dagbok öfver en resa igenom.....
- Forslund, K.-E. Med Dalälven från källorna till havet.
- Thoors, V. Sägner